

սի իւն Ավսթրիա վէ Մաճար հիւքիւ-
րէթինն պաղը էշեա վէ էմիտասը ,
մէմայիքի մահրուսէյէ կիրտիյինտէ ,
սայիր մէմայիքտէն վէ պա խուսուս
ինկիլթէրատտն կէլէն էշեա վէ էմ-
թաա միսիլլու կէօմրիւք րէսմի ալըն-
մասընա տայիր պիր թալապ իթմիլէր
տիր : Պու թալէպլէրինն սէպէպի ,
հալը հաղըր իգթ իղապընճա մէմայի-
քի էճնէպիէտէն մէմայիքի շահանէ-
եէ զիեատէսիյէ էշեա վէ էմթաա
կիրտիյինտէն , Ավսթրիա Մաճար տէվ-
լէթինն էշեապը պու երւզտէն սէք-
թէտար օլտուղուսու միւշահէտէ կլէ-
մէլէրի խուսուսու տուր : Վէ ֆիլվա-
գը , օլ թարաֆտան կէլէն էշեա րա-
յիճ ֆիւթ իւշէրինն երւզտէ 7 1/2
հնասպի իլէ վէրկի վէրմէքտէ օլուպ ,
սայիր մէմայիքտէն կէլէն էշեա իշին ,
երւզտէ 4 1/2 վէ պաղէն պունտան
աղ վէրկի ալընմագտա տըր :
—Իզմիտ սանճաղը մուհասէպէճի-
լիննէ , էշլիեէթ ու իսթիգամէթի
քեամիլէսի միւճէրէպ պիր զաթըն
թայեինն իգթ իղա իթտիկինտէն , լի-
վայի մէղքիւր մուհասէպէճիլիննէ ,
զաղայի էրպաա մուհասէպէճիսի իղ-
լէթլու Մուսթաֆա էֆէնտի նասպ ու
թայեինն պույրուլմուշ տուր :

PARIS
FRAMER JOAILLIER

Բարիտէ Նիօլ Սէնթ Օկիւսթէն սօդա-
ղընտա մուղիմ միւճէպէճի միւսիւ Ֆրա-
մէր , Վանտոմ մէյտանը եաղընտա վա-
գը Բիւ Սէնթ Օնօրէ նամ սօդաղտա 350
նիւմէրօլու մաղաղանա նաղլ իյէմիլ տիր :

ԻԼԱՆ

ՍԱԹԼԵԳ ԷՎ ԵՕԼՃՈՒ ՄՈԼԻ

Սէնէվի 50 լիրա իճարէլի , 5 օտա-
ւը , միթ պալա , սարնը , պալիէ թաթ-
լը սու դուլուսու , թամ քեարիլի 2
սէնէլիք եաբըրմը , բաթրիդ խանն քէօ-
շէսինտէ եէնի ճատտէյէ նաղր կիւր-
ճի օղլու սօգաղընտա , 8 նումէրօտա
կէզմէք իսթէյէն օ քէօշտէ դահվէ-
ճի Տիգրան իլէ կէօրիւշէպիլիլէր :

ՍՈՆ ՀԱՎԱՏԻՍԼԵՐ

ԱՎԹԹՐԻԱ ՎԷ ՄԱՃԱՐԻՍԹԱՆ

Վիէննա , 16 մարտ

Պօրտաա պաղըրը թարաֆընտան
էֆէթիլ սաթլըրաղընտան , պաղը
քեաղըրաղըն ֆիւթաթը պիրաղ տիւշ-
տիւ :

Րըբօր կիւճ օլուեօր :

Կիճ գալմը օլան բօսթալարըն
քեաֆթէսի տախի պուրաեա միւվաե-
լէթ իթտիլէր :

Իմէրաթ օր հաղըթլէրինն Տալ-
մաշիտա վուղ ու պուլաճադ սէյեա-
հաթլարընտա միւշարիլէյ հաղըթլ-
լէրինն մաեթլէրինտէ խայլի գէվաթ
պուլուճաճադ տըր :

ՅՐԱՆՍԱ

Բարիս , 16 մարտ

Օդոստոս ալընտա ճարօն իմէրա-
թ օլու պուրաեա կէլէճէք տիր :

Բարիս , 16 մարտ

Սօլ թարաֆտա պուլուճան միւսիւ
Տիւքիլէք , միլլէթ մէճլիսինն րէյիսի
սանի նասպ օլուստու :

ԱԼՄԱՆԵԱ

Պէրլին , 16 մարտ

Մէզահիպ վէքիլ վէ բըրէնա տը
Պիսմարդ , պու կիւն միլլէթ մէճլիսին-
տէ Գաթ օլըք փիւքոպուրընն մու-
լոսասէսաթընն լաղվի իշին օլան դա-

նօնուճ լէհինտէ նուլթ զլար իրատ կլէ-
միլլէր տիր : Բրէննա տը Պիսմարդ
նուլթ գուստա , Պուլուստան սօնրա ճիդ
վիթլէրինն թէշլիքինն ալտանմըլ օլան
բարաեա իթաաթ օլուճաճաճաճալ
տէմիլ տիր :

Էմն , 16 մարտ

Րուսիա իմէրաթ օրու ալըն 18ինտէ
պուրաեա կէլիպ , քէնտիսինն թէտալի
իթտիլէճէք տիր :

ԹԻԻԻ ԶԱՐԻԹԷ

Իմիլլըրուլ 16 մարտ

Միտ. Ն. Օր. բամուղու 8
Տօլարա էյի ճինն 5 1/4
Պու կիւնքի սաթըլ 18,000 պալէա
Բիաթա դալի

ՍԱՐՍՐՖԻԻ

Լոնտա , 17 մարտ

Էսհամի Ումուլի ալըրը 45 15/16
» » գարանտը 69
» » 81 7/8
Պօն տիւ թրէգօր (Ս'րիՍ. Բ.) 1875
» » 58 15/16
Ինկիլիզ օնսուլտի 95 1/16
Բարիս 17 մարտ
Էսհամի Ումուլի գարանտը 44 40
1889 295
Րուսիլ լուսիսթիք սէհիլէրի 155 25
Ֆրանսիլ ֆօնտօտա 5 օ 105 85
» » 5 օ 65 25
Կթալիա 72 80

ԳԱԼԱԹԱ ԲԻԱԶԱՍԸ

Էսհ. Ում. մարտ 5 ազալմ գար. 48 17
» մարտ 6 սապալ ալըրը 48 15
» էն երիքէք 48 11
» էն ալաղը 48 12
» Սաաթ 6 48 12
Իսթիլլըր 1895 ին ք. ք. 551
» 1885 ք. ք. 558
» 1889 255
» 1872 82 1/2
» 1875 252
Քրէտի ժէնէրալ գ. ք. 11 58
Ստիլթէ մէնէրալ ազալմալըր գ. ք. 8 5
Ստիլթէ Օթման գ. ք. 8 55
Ստաճալ պանդաղ ազալմալըր գ. ք. 6 58
Պանդ Գօմէրիալ
» վէրիսի
» Ստիլթէ Օթման Թիւրք
Շըմիլտըքիք սէհիլէրի 155 1/2
Ֆրանսիլ չիտիլէրի 575
Քրէտի շէլլիկ լոգ օնթօ
Լօրիւմ մաեթի ազալմալըր
Գուրօն սընթօտա կէլէճէք 212
Ագէ ֆայլիլ կէլէճէք 4 1/2
Րէթօր կէլէճէք 4 1/2
Հէվալիլ
ԳԱՄՊԻՈ ՖԻԵԱԹԸ
Ինկիլիզ լիրալը Իշայ վաեթիլ
Ֆրանք

ՈՒՅԻԼԵՐԻՆ ԲԻԱԶԱՍԸ

Ինկիլիզ լիրալը 110 07
Ֆրանսիլ աթոլու 87 18
Բիւ 89 05
Ֆրըմիլ աթոլու 81 15
Պէնաղ մէճիլիք ֆարըր 101 27
Մէթալիք ֆարըր 129 20
Պաղըր 6 84
Գաւպօն գալմիլ գարիք

ՆԵՎԻՅԷ

Միւճթէմէպի Ամէրիդ տաա վա-
գը Պօսթըն վէ էրանի շէհիլլէրի
պէյնինտէ 20 սէնէ էվվէլ ամէլիեա-
թընա պալլանմըլ օլան ճէսիմ թը-
նէլին ամէլիեաթը խիթամ պուլ-
մաղա , րէսմի քիւշաթընա հաղըր-
լըք կէօրիւլմէքտէ տիր : Իշպու թը-
նէլէ 13 միլիօն րիալ սարֆ օլուճաճաճաճալ
տուր :

Պու թընէլին ուղընլուղու 12 պին
արչըն իմիլ : Մէղքիւր թընէլ սու սը-
ղըմասթընտան խարապ օլմամագ իւղ-

րէ մախսուս քիւնքէր վաղ իտիլիլ
ա ր :

—Կէլէն կիւն Պէրլինտէն ալընպ
նէշը օլուճան պիր թէլլիլաֆտա Ալ-
մանեատան Ֆրանսաեա աթ նաղլ իի-
րաճը խուսուսուսու թահթը մէմուլի-
թէլէ ալընտըրը եաղըլմըլ իտի : Մու-
ախարէն ալընն խապլըրէրէ կէօրէ ,
մէմուլիթիլ մէղքիւրէնն Ֆրանսա
թօփուլ վէ սիւարի նէֆէրաթը իշին
լիւղուլի օլան օն պին րէս հալմանըն ,
Ալմանեատան ճէպինն գարա վէրիլ-
րէք իճապ իտէն մէմուրուսու Ալման-
եաա կէօնտէրիլմէսինտէն նէշաթ իյ-
լէտիլի անլաղըլմըլ տըր :

—Կէլէնլէրտէ Բարիստէ պիր գու-
եուճու տիւքքեանընա էհլի բըղ գը-
եաֆէթինտէ պիր ֆահիլէ կիտիպ ,
քիւլլիլէթլի ճէվահիլ ալարագ «պիր
ուշաղըրը կէլինն բարալը վէրէյիմ»
տէմիլ :

Գուեուճու աա էն ղէքի ուշաղլա-
րընտան պիրինն գաւթընն եանընա
գաթլը կէօնտէրիլ : Գատըն ուշաղը
պիրլիքտէ ալըպ պիր էվլէ կիտէրէք
եօգարը չըգարըրընտա , «միւսիւ նէրէ-
տէ կէլինն , բարալը վէրսին» տէյիպ
ուշաղըր էվլին սահիպի օլան միւսիւ
թէվլիմ իտէրէք , քէնտիսի սալուշուպ
կիթմիլ : Միւսիւ ուշաղըր պիր օտաեա
կէօթիւրիւպ իսթիննագա պալլար :
Մարտան պիր աղ վաղըլմէ կէլիննէ ,
ուշաղ «իշիմ վար փարալը վէրսինիլ
տէ կիթմէմ» աէտիքտէ , միւսիւ «սուս
սէնի պաղլարըմ» տէր , նիհաեթ իշի
աղտըրըրընտա : Միւսիւ ուշաղըր թու-
թուպ պաղլար . սօնրա , քէյֆիլէթ
գուեուճուեա վէ զապլթաեա աքս
իթմէսի իւղըրինն իճա օլուճան թէտ-
գիգաթ տա , գատընն տօլանտըրըն
օլտուղու վէ գուեուճուեա ճէվահի-
րի ալմաղտան էվվէլ , մէրդուլ միւսիւ
եէ (թիմարիսինն թապիլիլ օլտուղու-
տան) կիտիպ , «օլուլմ չըլտըրը , կէ-
թիլլէյիմտէ , մուսյիլէնէ վէ միւսա-
վաթ իտին» տիւքէրէք , անտէն սէօզ
ալտըրընտան սօնրա գուեուճուեա տօ-
լանտըրըլմ վէ ուշաղըր հէքիմէ կէօ-
թիւրիւպ քէնտիսի իտէ սալուշուպ
կիթմիլ տիր :

—Աթինտա թապ օլուճան պիր
զաղէթաա պեր վէճհի աթի օգուճ-
մուշ տուր :

«Տօմէսթինի նամ գարտանըն րիա-
սէթի թահթընտա օլարագ Տիւրօ Ա-
տէլֆի նամընտա պիր Եուճան պիրք
սէֆինէսի ինկիլթէրաեա միւլթէվէճ-
ճիհէն Ամէրիդատան հարաքէթ իտիպ ,
սօղըրու Տուլը իսկէլէսինն ուղարը ,
օրատա Լօսթ օլա չըգարմագ իւղըրէ
տէրուճի սէֆինէյէ պիր տիւմէնճի ա-
լըր , ֆաղաթ նասըլա սէֆինէ մա-
հալի մէղպուրէ կիթիլինտէ գարաեա
օթուրուր : Պու էսնատէ օրատան պիր
էքիլլի ինկիլիլ վաթօրու կէլմէքտէ
օլտուղուստան , գարտան Տօմէսթինի
մէղքիւր շէքիլի վաթօրուսու իմտա-
տա չաղըրը , վէ սէֆինէսինն գարա-
տան գուրթարմագ իշին նէ ֆիլաթ
թալէպ իթտիլինն ինկիլիլ գարտա-
նընտան սիւալ իտէր :

Հալպու րի ինկիլիլ շէքիլի վաթօր-
լարը , սօնրատան պին լիրա , իքի պին
լիրա թալէպ իթմէք իշին բէշիլէն
բաղարըրա կիրիլմէք իշլէրինն կէլմէ-
տիլինտէն , իշպու շէքիլի վաթօրուս
ինկիլիլ գարտանըն տախի Եուճան սէ-
ֆինէսի գարտանընն սիւալինն ճէ-
վապ վիլմէլ , վէ պու հալտէ թարա-
ֆէյն ուշաղմաճաղար իքէն , ին-
կիլիլ թայիֆէսի 27 քիլիլ օլտուղլարը

հալտէ , մէղքիւր սէֆինէյի գարա-
տան գուրթարմագ իւղըրէ լաղըմ կէ-
էն հալաթլարը վէրմէլէրինն Եուճան
թայիֆէսինն ճէպր իտէլլէր :

Եուճան թայիֆէսի պու պապալէ մու-
խալիֆէթ իթտիլլէրինտէն , ինկիլիլ-
լէր իտար իտէրլէր , նիհայէթ Եուճան
գարտանը իլէ թայիֆէսինն արթըգ
սապրէ թահաթիւր գալմաթըրըն-
տան , ճիւլմէսի օն իւշ քիլիլ օլտուղ-
լարը հալտէ , ինկիլիլլէր թուլուպ
տէնիլլէ տէօքէլլէր : Պու արա տիկէր
շէքիլի վաթօր կէլմէքտէ օլուպ , գա-
տան Տօմէսթինի պուլու տախի մու-
վէնէթէ չաղըրարագ , նիհայէթ պու
սօնրաքի սէֆինէյի գաղաղէտէյի 100
ատէտ ինկիլիլ լիրաթնա Լօսթ օլ լի-
մանընա կէօթիւրմէյէ բաղը օլուր :

Ֆաղաթ պուլուս թայիֆէլլէրտէ
հէնուղ եօլա չըղմըլ իքէն , մէպաղը
մէղպուրուս աղ օլտուղուսու պէյան
իլէ քիւլլիլլէթլի մէպաղ թալէպ իյ-
լէրլէր : Պուլուս իւղըրինն Եուճան սէ-
ֆինէսինտէն տօգուղ նէֆէր թայիֆէ
շէքիլի վաթօրուս կիրէրէք , սէֆինէ-
յի Լօսթ օլա գատար կէօթիւրմէլլէրի
ղըմընտա ինկիլիլ թայիֆէսինն ճէպր
իտէլլէր : Լօսթ օլա վիսալ պուլտուղ-
տա , իշ պու իքի սէֆինէլլէրին թայի-
ֆէլլէրի հիւքիւմէթի մահալիլէ թա-
րաֆընտան թէվլըք վէ մուհաքէմէ
օլուճուպ , Եուճան գարտանը 30 աթէտ
լիրա ճէպիլ նագաթի իթաթնա , վէ
ինկիլիլ գաղտանը տախի 8 պ մահ-
պուսիլլէթլէ , իքի սէնէ աթթօմաթ եէ
տիւնտէն ալընմայա հիւքմ օլուճուր :

—Ինկիլթէրա տէվլէթի րէյիսի
վիւքէլաղ սապըգ միւսիւ կըլաթու-
թըն , մէմուրիլլէթլինտէն իսթիֆա իթ-
տիքտէն սօնրա , պալլըճա բարա հաղ-
րէթլէրինն բօլթիլ իրաթըլա մէշղու
օլմագ տա իմիլ : Միւսիլլէյի աղ վա-
գըլթ զարֆընտա , միւշարիլլէյ հաղ-
րէթլէրի ալէյհինտէ խայլի քիլթապ-
լար թապ ունէշը իյլէմիլ վէ էվրօթա-
նըն նաղարը տըգ-գաթընը Բօմա իւղէ-
րինն ճէպլ իյլէմիլ տիր :

Միւսիւ կըլաթութըն չու սօն կիւն-
լէրտէ «վաթ իղան» իւնվանըլա պիր
քիլթապ տահա թէլլիլ իլէմիլ օլուպ ,
րուհպան կիրուհի միւշարիլլէյէ գար-
շը բէք զիեատէ հիտէթ կէօսթէր-
մէքտէ վէ միւսիլլէյիսին տիւրլիւ
հաղարէթլէր իլէ տօլու օլան քիլթա-
պընը , մէրգ ում րուհպանը կիրեա
ճէրհ իթմէքտէ իմիլլէր :

Միւսիւ կըլաթութըն , պուլուստան
աղտէմ թապ ու նէշը իյլէտիլլի քի-
թապըն , ալաֆրանկա փեարլար 24
թարիլինն գատար , 143 պին նիւս-
իւսի սաթլըմըլ տըր :

—Րէսմի պիր ըսթաթ իսթիլլէր նէ-
գարէն 1841 սէնէսինտէ ինկիլթէրա-
տա 23 միլիօն 996,281 վէ 1851 սէնէ-
սինտէ տախի 27 միլիօն 734,786 լիրա-
լըք վէ 61 տէ 33 միլիօն լիրալըք 1871
տէ 42 միլիօն լիրալըք վէ 1873 տէ
տախի 46 միլիօն լիրալըք թիւթիւն
սարֆ օլուճաճաճաճալ տուր :

ԱՆԱՍՆՈՑ ԻՄԱՑԱԿԱՆՈՒԹԱՆ ՎՐԱՑ

«Սյապէս անասունք կ'ըղան ,
կը բաղդատեն , կը դատեն ,
կը խորհողածեն , կ'եղբայրա-
ցընեն , կը յիշեն ևն . գաղա-
փարաց շարայարուլթեան մա-
սին ունին ամեն ինչ որ կա-
րեոր է խօսելու համար : »
(Լէրօս , նամալը փիլիսո-
փայականը անասունը խաղա-
կանութեան վրայ) :

Մենք մարդոյն միայն մարմինը կը
տեսնենք , մարմին մը կ'ենդանեաց ա-
մեն պիտոյից , ամեն կրից ենթակայ ,

միս մը որոյ խօթութիւնը նողկանք կ'ազդեն, և մերկութիւնն՝ ամօթ. գիտի մը՝ իմացականութեամբ ոգեւորեալ, բայց ապականացու և զոր ցաւը կը պահպանէ. զգայարանքներ՝ զոր մեղ նման ունին նաև անասունք, և առանց որոց յոյնը կը դառնայինք մեք. ահա ստուգիւ ինչ որ զառաջին նուազ կրտսնեմ՝ երբ աչքս իմ վրաս դարձնեմ, Բայց երբ կը խորհիմ թէ խուն յառաջ իմ էութեանս մի ուրիշ մասն, զոր չեմ տեսներ, Աստուծոյ նկատողութեան մէջ ընկղմած էր, հոգիս վեր կը կանգնի, կը դարմանամ որ նիւթէն զատ բան մի կ'ըմբռնեմ, ժամանակէն զատ բան մի կը նախազգամ. յիս երկու բնութիւն կը ճանաչեմ, որովհետեւ անհունութեան կը ցանկամ. յիս յանկարծ երկու կամք կ'զգամ, որովհետեւ յիս կուր ու վեգ կը գտնեմ ինքզինքս կրկին կ'զգամ, իմ երկնամ յիս և երկրային կրկես անմիաբանութեամբն, իմ արիւնքներովս և զգայմամբքս, իմ պիտոյիւքս, երկիւղեարովս և յոյսերովս. երկու է՝ կայ ի մարդն:

Սակայն այս մարմինը զիս կը շփոթէ նա կենդանեաց մէջ իմ կարգն կը նըշանակէ, և կը նուաստացնէ զիս անփոփոխելի նմանութեամբ մի: Ո՛չ ապաքէն միեւնոյն գործարաններն ունեմք, և այս գործարաններն միեւնոյն երեւոյթներն յառաջ չեն բերեր: Տեսնէք սա շունը որ կը յանգչի իմ ոտիցըս առջև, իւր ուղեղին ջիւղերն կ'երկայնին դէպի հինգ զգայարանաց գործարաններն, և զայն սրտաքին աշխարհին հետ յարաբերութեան մէջ կը դնեն. լոյսը կը ներգործէ իւր աչաց վերայ, ձայնն իւր ականջաց, ճաշկը՝ վեր զմաց վերայ, նա անոնցմէ զգայութիւններ և պատկերներ կ'ընդունի յորոց կուգայ յառաջ գործողութիւն մի: Լօք ուրիշ սկիզբն չ'գտնեմ մեր խորհրդոց: Արդ, նիւթեղէն իմացականութեան մը այս սքանչելեաց մէջ, ինչպէս անասունը կրնայ բարձրանալ առանց մարդն խոնարհելու:

Ինչ տարբերութիւն, կը գոյն փոխուիայն. մարդուն զգայարանքներն ապաւորութիւններ կ'ընդունին, բայց հոգին է որ զանոնք կը ճանչէ. այն է որ կը տեսնէ, որ կը զգայ, կը լսէ և կը կամի. անասնոց վրայ՝ չիք և ոչ մին ասոնցմէ:

Այն ատեն, կը հարցնեմ, ինչո՞ւ ուրեմն անասնոց վրայ տեսողութիւն, շօշափելիք և քիմք կայ, ինչ բանի համար են զգայարանք, եթէ պարտին անօգուտ, անընդունակ, անգործ մնալ:

Եթէ զգայարանք կան, ուրեմն ըզգայողութիւն ալ կայ, եթէ զգայողութիւն կայ, ուրեմն գաղափար ալ կայ, և եթէ գաղափար կայ, ուրեմն խորհող էակ մը կայ. անասունն ուրեմն խորհող էակ մ'է:

Այսպէս, երկուքն մին, կամ այն է թէ հոգին չէ որ կը տեսնէ, կը լսէ, կը զգայ և կը կամի մարդուն վրայ, և կամ անասունք ալ մեղ նման հոգի մ'ունին որ կը տեսնէ, կը լսէ, կը զգայ և կը կամի:

Եւ այս երկու հոգիներն բնութիւնաւ կից պիտի լինին, զի միեւնոյն գործարաններէն ստատարկուելով, միեւնոյն զգայողութիւնքն կ'ընդունին: Ուրեմն անխիթ՝ այսինքն անմահ հոգի մը պիտի տաս անասնոց ալ, և պիտի կրնաս ընել զոյս, առանց նոյն իսկ մեղապարտ հրատարակելու զքեզ, դո՛ւ որ զանոնք կը խաղաղես, դո՛ւ որ զա-

նոնք կը լափես աշխարհի սկիզբէն ի վեր:

Եւ ինչպէս ճշմարտութիւն մը, ուրուն տգիտութիւնն զմարդ կային ցեղն ոճրագործ կը կայուցանէ, կրնայ ամուլ մնացած լինիլ վեց հազար տարի:

Անասնոց լոկ բնագոյում տանք, և ըսե՛նք թէ նոքա կը գործեն առանց իմացականութեան, ինչպէս մենքնայնի մը զսպանակներն:

Այսպիսի արեւոր իմաստակութիւններով մեր հոգին աղատելէ յառաջ, նկատենք նախ ինչ որ տեղի ունի մեր շուրջն: Ահա շունն որ քնացաւ սենեկիս մէկ անկիւնը, իւր քունը յուզեալ է, երազ մը կը տեսնէ, և այս երազին մէջ իւր որսին զհետ կը պնդի, իւր թշնամոյն վրայ կը յարձակի, կը տեսնէ զնա, կը լսէ նորա գայլը, կը լափէ զնա, զգայութիւններ ունի, կրքեր և գաղափարներ կը կոչեմ զայն, իւր տեսիլներէն կ'ստիպեցնեմ զնա, և ահա վերստին կը հանդարտի: Բնզոյրս կ'առնում, կը վազէ, կը ցատկէ, ինձ կը նայի, կը քննէ զիս, ընդ քարշ կ'ածի ոտիցս առջև, դէպ ի դուռ կ'ընթանայ, կ'ուրախանայ կամ կը տխրի իմ յայտնած կամացս համեմատ: Ինչ ուրեմն տեղի ունեցաւ իւր ուղեղին մէջ. ինչ գաղափարաց զուգորդութիւն իմ խօսքերուս և իւր կանխատեսած պոյոյտին մէջ. ինչպէս բերդոյրս առնելու միակ գործողութիւնն կը զարթուցանէ ինձմա յիշատակ մի, բաղձանք մի և կամք մի: Կը յուսայ նա, և զիս կը փաշալչէ, կը գոչէ զիս, և կը քծնի որ իւր աղաչանքը ընդունիմ. կը ջանայ զիս յանկուցանել իւր ուրախութեամբն և շարժել իւր տխրութեամբն: Իմ իմացականութեան հնարքներն ալ ասկէ անդին չեն կրնար երթալ. նա միանգամայն հոգեշարժ ճարտարախօս մ'է, և նենգալի մարդեղոյ մը: Կը քննեմ զնա և կը ստկամ. ահա անասուն մը որ կը խորհի, որ կը կամի, որ կը յիշէ, որ կը զուգորդէ: Կան վայրկեաններ ուր մինչև իսկ կը փորձուիմ հաւատաւրութէ հոգի մը կայ ի նմա. որովհետեւ, վերջապէս, իւր իմացականութեան մէջ նոյն այն երեւոյթներն կը գտնեմ որք կան յիմումս և նոյն իսկ մեր կամաց և խորհրդոց մէջտեղ հաղորդակցութիւն մի կը հաստատուի. մեր երկու էանքն միմեանց կը հասկնային և շիրերար կը հասկնան: Եթէ կոչեմ զայն, կը վազէ, եթէ յանդիմանեմ, կը հեծէ, եթէ մոռնամ զինքն, կը դրդէ զիս, զիրեար կը հասկնամք, քանզի կը խորհի նա. . . . անասնոյ մը մտածութիւնքն. . . . Արդեօք նիւթթը կը խորհի, և եթէ նիւթը կրնայ խորհիլ անասնոյն մէջ, ինչո՞ւ ուրեմն չկրնայ խորհիլ և մարդոյն վրայ:

Բայց, պիտի ըսեն, այն իմացականութեան նշաններն՝ որք կը զարմացնեն զքեզ ոչ այլ ինչ են՝ բայց եթէ վարպետ մը ներշնչութիւնքն, Շուրճ քաղաքակրթեալ անասուն, կը կրկնէ խորհուրդներ ինչպէս պարզեցնել կը կրկնէ բառեր, առանց նոյն իմաստն զիմանալու. — Եւ ասկայն, եթէ շունը ընդունակ է կատարելագործութեան, եթէ գատարակութիւնն կրնայ փոխել իւր սովորութիւնքն, իւր գործերն, հարկ է միշտ հետեցնել թէ է ինչ ի նմա որ կը խորհի և կը յիշէ: Անասնոց գատարակութիւնն, առանց անդրադարձման նոյն կողմէն, անհատականալի կը լինի, այնչափ որչափ մարդկանն առանց աղատութեան: Վայրագալի շուն մը, օրինակի հա-

մար, որոյ իմացականութիւնը բանէ մը չ'արթննար, գերոյ մը պէս դատապարտեալ ըլլալով շղթային, իւր բոլոր կենաց մէջ կատարեալ ապշութեան վիճակի մի մէջ կը մնայ, մինչդեռ հովուական շունն կը զարգանայ իւր գործօն և ուշադիր կենքին ամեն գիպուածներով: Շարունակաբար զբաղեալ հօտի մը պահպանութեամբն, այս պաշտաման վերաբերեալ ամեն եղբրութիւնք իւր յիշողութեան մէջ կը դետեղին. և աստի իւրեան համար ծանօթութեանց գումար մը յառաջ կուգայ՝ որ կ'առաջնորդեն զայն և կը ներշնչեն: Իւր աչքը կը հսկէ, իւր ականջը մտիկ կ'ընէ. կրկնակի ուշադրութեան մը մէջ կը կեդրոնանայ, իւր տերողը նայելով՝ նմա հնազանդեալ համար. իւր հօտին՝ առաջնորդեալ համար նմա: Գործեր կան զորս թոյլ կուտայ և այլք՝ զոր կ'արգելու. կանաչ ջորերնի դաշտն՝ որ պարտի խնայուիլ՝ կ'որոշէ այն արօսէն՝ յոր ներքին է մտնել. երկուքին մէջ տեղ գիծ մը կը քայլէ, անյագ և տղէտ հօտը միշտ ի կարգ բերելով, յանդիմաց պատկառ աղբւրով այնպիսի շարժումներով՝ որք կ'ահաբեկեն զնոսա, և պատժելով յամառներն՝ որոց առաջին աղարարութիւն մի անբաւական կը լինի: Արդ քանի՞ ծն իմացականութիւն այս բաղմակեղ գործողութեանց մէջ. անասունը կ'որոշէ, կ'ընտրէ, կը յանգիմանէ, կը պատժէ, կը հնազանդի, կը հրամայէ, կ'ընդունի հրամաններ զորս կը կատարէ և այլ՝ զոր կ'առանդէ. և այս ամենն արագութեամբ, արդարութեամբ և ընտրողութեամբ: Երբ անասունը այնպիսի բաներ կ'ընեն՝ զորս մեք չ'պիտի կարենայինք ընել առանց իմաստասիրելու և առանց դատելու, պէտք է ուրեմն հաւատալ թէ՛ նոքա ևս կ'իմաստասիրեն և կը դատեն:

Ընտանի կենդանիներէն՝ որոց իմացականութիւնը կը զարգանայ մարդոյն ընկերութեամբ, անցնինք վայրենի կենդանեաց, որոց իմացականութիւնը կը զարգանայ վտանգու և նօթութեամբ: Ողորդք մեծ տարբերութիւն մը կը գիտեն մատաղ և անփորձ գայլի մը և թակաղանքներ մէջ ծերացեալ գայլի մը գործոց մէջտեղ: Առաջնոյն գնացքը միշտ ազատ և յանգուգն է, իսկ երկրորդին միշտ խոհեմ և տնտեսաբար, ամենուրեք ուր նա մարդ մի գտնէ, դարան մի կը կատկածի, այն ատեն ամենէն հրաշալուր որն իսկ չկարէ զայն յանկուցանել, և այս զգացողութիւնն, որ իրեն համար սոսկալի եղած է, նօթութեան մեղեգնութեանցն իսկ կը յաղթէ:

Իւր գաղափարաց շրջանակն կ'ընդարձակի ուրեմն վտանգաւ, կը կորսնցնէ նա իւր բնական նկարագիրն որ է յանգութեան, կեղծ նկարագիր մը կը կաղմէ ինքեան՝ որ է երկիւղ, կատկածութիւն, այսինքն թէ համաժողովութիւններ, խեղամոլութիւններ կ'ընէ, և անցեալէն զապաղ այն կը կանխատեսէ: Այս մենեար անհատին համար իսկ միեւնոյն տեսակէն երկու անհատայ ժամանակաւոր ընկերութիւնն ուրիշ զարմանալի աղբեցութիւն մը կը բանեցնէ: Եւ նախ և առաջ, եթէ այն դուռերն՝ որք երկու անասնոց աշակցութիւնը կը հարկաւորեն գաղափարներ կ'ընթաղեն, այս գաղափարաց կատարումն հարկաւ հաղորդակցութեան միջոցներ ալ պիտի ենթադրէ: Ահաւասիկ ուրեմն կենդանիներն

ալ խորհուրդ ի մէջ կ'առնեն, Լափոնդէնի առականերուն կենդանեաց նման, խորհուրդ մը կը կաղմեն, և գործողութեանց յաջորդութիւն մը կ'որոշեն որոյ մէն մի արդիւնքն կանխատեսուած է: Օրինակի համար, խընդերը հօտի մը վրայ յարձակելն ըլլայ. նորա պահպանութիւնը շան մը յանձն է դած է, գիտեն զայն. պէտք է ուրեմն շունը հեռացնել: Մատակ գայլը կը մօտենայ, կը թշնամանէ հօտը, շունը զայն կը հայածէ, և, այս միջոցիս, առանց վտանգի և առանց պատերազմի, արուն ոչխար մը կը յափշտակէ՝ յորմէ մատակը, յետ զշունն իւր ճամբէն խտորեցունելոյ, կուգայ զիւր բաժինն խնդրելու. — Եթէ պէտք է վայրի գաղանի մը վրայ յարձակել, գերերը կը բաժնուին ուժերու համեմատութեամբ, որուն ի խոյլ կ'ենէ, վախ կուտայ կենդանոյն, կը հալածէ զայն և կը բերէ կը ձգէ նախապէս որոշուած տեղ մը՝ յորում մատակն դատաւարաւ, նորոգ ու թարմ զօրութեամբ, նորա ետեւէն կը նետուի, և վերստին կ'սկսի արշաւանք մի՝ որոյ այս անգամ ստոյգ է արդիւնքն:

Հիմայ կարելի պիտի ըլլայ ըսել թէ այս յանդուգն մտածութիւնը չը կայ այն հնարից մէջ որոյ մէն մի գիպումներն կանխատեսեալ են, որոց ամեն արդիւնքն կանխաւ ապահովեալ են, և որք կը փոփոխին ցանգ բոս ժամանակաց, տեղեաց, պիտոյից և վտանգաց: Տէքարդ՝ այս ամենը լոկ մեքենական կաղմութեան մը արդիւնք համարելով բան մը բացատրած չլինիք, և ինչ որ արագոյն ևս է, զամեն ինչ կ'ընդէ և կը նուաստացնէ:

Բայց առաւել ևս վայրենի բնութեան մը օրինակներ փնտռենք. Օտիւպոնի հետ թափանցեալ մոնենք Ամերիկայի կոյս անտառաց մէջ, և այս բարձրագոյն ինտուիթի կենդանեաց նախնական բարուց վերայ ըրած գիտողութեանց մի քանիներն տեսնենք:

Անան մէջ ի վայրկեանն ուր հաղարարութեան խոյս կուտան հիւսիսէն և կը մօտին արեգական, թող որ նաւակը քերելով անցնի սահի Միսիսիբի ջուրց վրայէն: Երբ տեսնես որ երկու ծառեր որոց գաղաթը կը զլէ բոլոր միւս գաղաթներն, իրարու դիմաց դետին եղբրաց վերայ, կը բարձրանան, վերցոր աշերդ, արծիւն անդ է, թառած ծառոց կատարին վերայ, իւր աչն հըրացայտ կը կայծակէ իւր ակնակաղնի մէջ և կարծես բոցի նման կը վառի. կը նկատէ նա ուշիւ ջուրց բոլոր տառածութիւնն, Գաճակ իւր հայեցուածքն կանկ կառնու երկրին վերայ. կը դիտէ, կ'սպասէ. ամեն ձայնից, որք կը լսին, կ'ականջէ, կը ժողովէ զանոնք, կը զանազանէ. այժեանն՝ որ հաղիւ տերեւներն կը քերէ կ'անցնի, չ'վրիպիլ ի նմանէ: Հանդիպակաց ծառին վրայ, էգ արծիւն կեցած է ի պահ:

(Շարունակել)

ԵՄԷ ՄԱՐԹԵՆ
Թարգ մանեաց
Իսկուհի Գալոթեան
Աշակերտուհի
Ազգական վարժարանի

ՍԱՀԻՊ ՂԱԶԷԹԱ
ԿԱՐԱՊԵՏ Յ. ՓԱՆՈՍԱՆ
Գալթիտատ Բենճի միսի հաղարդնատ
Նուսկո 41 Իրսի Խանդնատ